

NAUKI O ZARZĄDZANIU W ŚWIETLE PARADYGMATÓW

<https://doi.org/10.33141/po.2018.04.01>

Przegląd Organizacji, Nr 4 (939), 2018, ss. 7-15

www.przegladorganizacji.pl

©Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa (TNOiK)

Ryszard Borowiecki, Barbara Siuta-Tokarska

Wprowadzenie

Pojęcie nauki ma charakter wieloznaczny, co związane jest zarówno z jej rozumieniem, jak i definiowaniem, a także wynika z różnorodności desygnatów tego terminu. Nauka może być rozpatrywana jako system wiedzy, przyczyniający się do obiektywnego i adekwatnego poznania świata. Dlatego też naukę w jej szerszym znaczeniu pojmujemy jako całość historycznie ukształtowanej, narastającej, rozszerzającej i pogłębiającej się wiedzy o rzeczywistości, która spełnia obowiązujące w danym czasie i w danym zakresie warunki naukowości (Borowiecki, Siuta-Tokarska, 2017, s. 207). W nauce ważną rolę pełnią tzw. paradygmaty, które rozumiane są jako zespół pojęć i teorii powszechnie akceptowanych przez środowisko naukowe w danej dziedzinie, a także jako swoisty, obowiązujący światopogląd, stanowiący sposób widzenia świata w danej nauce, ze wskazaniem na najważniejsze problemy zmieniającej się rzeczywistości tego świata.

Celem niniejszej publikacji jest wskazanie na zakres powiązań między zagadnieniem paradygmatu a naukami o zarządzaniu, a także próba określenia obecnego etapu rozwoju tej dyscypliny naukowej w kontekście podjętych rozważań. Biorąc pod uwagę perspektywę zarządzania wyrażoną poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: „jak powinno być?”, autorzy w opracowaniu zwrócili uwagę na wyłaniającą się szczególną rolę zarządzania na rzecz realizacji zrównoważonego i trwałego rozwoju. Nie jest to jednak ujęcie deskryptywne, a mające charakter postulatowy. Stąd też podjęto się eksplikacji tego postulatu jako metaparadygmatu współczesnych nauk o zarządzaniu¹.

Nauki o zarządzaniu - zarys problematyki

Zarządzanie można określić słowami Seneki „artes serviunt vitae, sapientia imperat”², gdzie „ars”, czyli „sztuka” zarządzania – odnosi się do praktyki gospodarczej, zaś „sapientia”, czyli „mądrość” zarządzania – do jej pojmowania (poznawania) i wyjaśniania poprzez naukę³. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, iż nauki o zarządzaniu – jako nauka – są „sztuką poznawania i budowania gmachu wiedzy człowieka” zarówno w odniesieniu do głębi, jak i zakresu jej materii (Misiek, 2010, s. 211).

Przyjmując za K. Ajdukiewiczem, iż nauka określana jest jako „rzemiosło uczonych, czyli ogół czynności wykonywanych przez uczonych (...) wytwór tych czynności,

a więc system twierdzeń, do których uznania doszli uczeni w swym dążeniu do poznania rzeczywistości” (Ajdukiewicz, 1975 za: Apanowicz, 2003, s. 15), za początek nauk o zarządzaniu przyjmuje się pierwsze lata XX wieku, kiedy to F.W. Taylor wprowadził pojęcie naukowego zarządzania (Sudoł, 2012, s. 11).

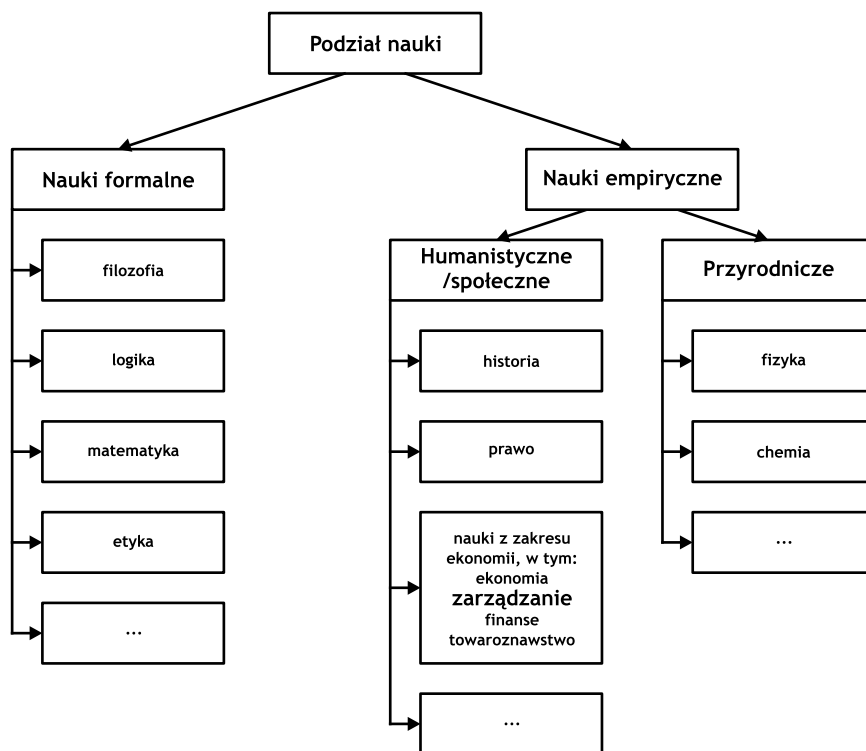
Nauki o zarządzaniu stanowią – w myśl dychotomicznego podziału nauki – część nauk empirycznych (rys. 1).

Jako rdzeń zainteresowań nauk o zarządzaniu przyjmuje się łączenie podejścia deskryptywnego z normatywnym i koncentrację uwagi na poznawaniu oraz na doskonaleniu organizacji i działań ludzi w organizacji (Sułkowski, 2012, s. 57). Warto w tym miejscu podkreślić, iż budowanie tożsamości nauk o zarządzaniu dokonywało się w relacji do innych nauk, co wiązało się z sięganiem po określone idee, perspektywy badawcze i metodyki z innych dziedzin, jak również dyscyplin, w tym m.in. przyrodznawstwa, nauk technicznych, czy innych nauk humanistycznych/ społecznych (Sułkowski, 2012, s. 57).

W tym też aspekcie autorzy niniejszej publikacji pragną zauważyć, iż rola nauk o zarządzaniu w nauce ogółem, przejawia się po pierwsze w rozpoznaniu rzeczywistości i jej odpowiednim opisie, a po drugie – i co ważniejsze w kontekście charakteru tych nauk, jako nauk empirycznych – w tworzeniu rozwiązań praktycznych. Stąd też punktem wyjścia dla oceny „wartości” tych nauk przyjmuje się kryterium praktycznej stosowalności (Kaleta, 2016, s. 76).

Nauki o zarządzaniu są wskazywane jako wpływowa dyscyplina w obszarze nauk społecznych, łącząca wszystkie aspekty funkcjonowania współczesnej organizacji, a mimo to wciąż uwidaczniają się w niej problemy charakterystyczne dla nauk humanistycznych i społecznych (Sułkowski, 2012, s. 34; Szarucki, 2015, s. 362), stanowiąc równocześnie wyzwanie dla tych nauk. Problemy te dotyczą m.in.:

- poprawnego zdefiniowania podstawowego przedmiotu badań,
- wypracowania właściwej metodologii,
- tworzenia prawzoru rzeczy zmiennych – w myśl idei platońskiej czy „zastosowania splecionych teoretycznych i metodologicznych poglądów, pozwalających na wybór, ocenę i krytykę” (Kuhn, 1968), w nauce rozumianych jako modelowe problemy oraz rozwiązania w kontekście tzw. paradygmatów w nauce.

Rys. 1. Miejsce nauk o zarządzaniu wśród nauk humanistycznych/społecznych⁴
 Źródło: (Siuta-Tokarska, 2017, s. 97)

Istota paradygmatu

Spojrzenie na dany problem naukowy w kontekście filozofii nauki i możliwości jego opisu, na przykład w ujęciu uogólnionym matematycznie, ma znaczenie poznawcze w sensie teoretycznym i rodzi określone implikacje praktyczne. Badacz podejmujący metaanalizy informacji „dochodzi do poziomu wiedzy i buduje zasoby informacyjne na poziomie teorii” (rys. 2), na co składają się osiągnięcia cząstkowych teorii zarówno nauk formalnych, jak i empirycznych (Gospodarek, 2009, s. 16). W konsekwencji rozwój nauki wiąże się z zagadnieniem jej demarkacji, tj. kryteriów rozróżniania nauki od innych dziedzin ludzkiej aktywności, konstruktywną krytyką myśli i poglądów naukowców, dokumentowaniem obserwacji, jak i wprowadzeniem opisów cząstkowych.

Można wskazać za T. Kotarbińskim, iż „wspólną cechą nauk jest rzetelne poszukiwanie prawdy” (Czerwiński, 1996, s. 59), zaś proces ku temu prowadzący winien być realizowany przy odpowiednim powiązaniu filozofii danej nauki, obejmującej zagadnienia ontologiczne, epistemologiczne, metodologiczne i aksjologiczne tak, aby wyżej wymienione fundamenty nauki stanowiły jej trwałe spoiwo (rys. 2).

Naukę można zatem określać jako ogół twierdzeń ważnych, odpowiednio uzasadnionych i usystematyzowanych, które są na tyle odrębne i bogate, by mówić o danej dyscyplinie czy specjalności.

Można zatem wskazać, iż zbiór podstawowych teorii, na podstawie których budowane są teorie szczegółowe, poddawane procesom testowania i weryfikacji, określa się

jako naukowy paradygmat (Brycz, Dudycz, 2010, s. 53). Wyznacza on kierunki w myśleniu i badaniach naukowych, stanowiąc swoistego rodzaju wzór dla uczonych (Sudoł, 2012, s. 87).

Pojęcie paradygmatu ma swój początek już w pracach starożytnych Greków, bowiem Platon przedstawiał go jako pewną ideę lub formę, zaś Arystoteles określił jako *eidos kai paradeigma*, czyli formę i wzór, a zatem „jakąś daną formalną przyczynę” zaistnienia określonych rzeczy.

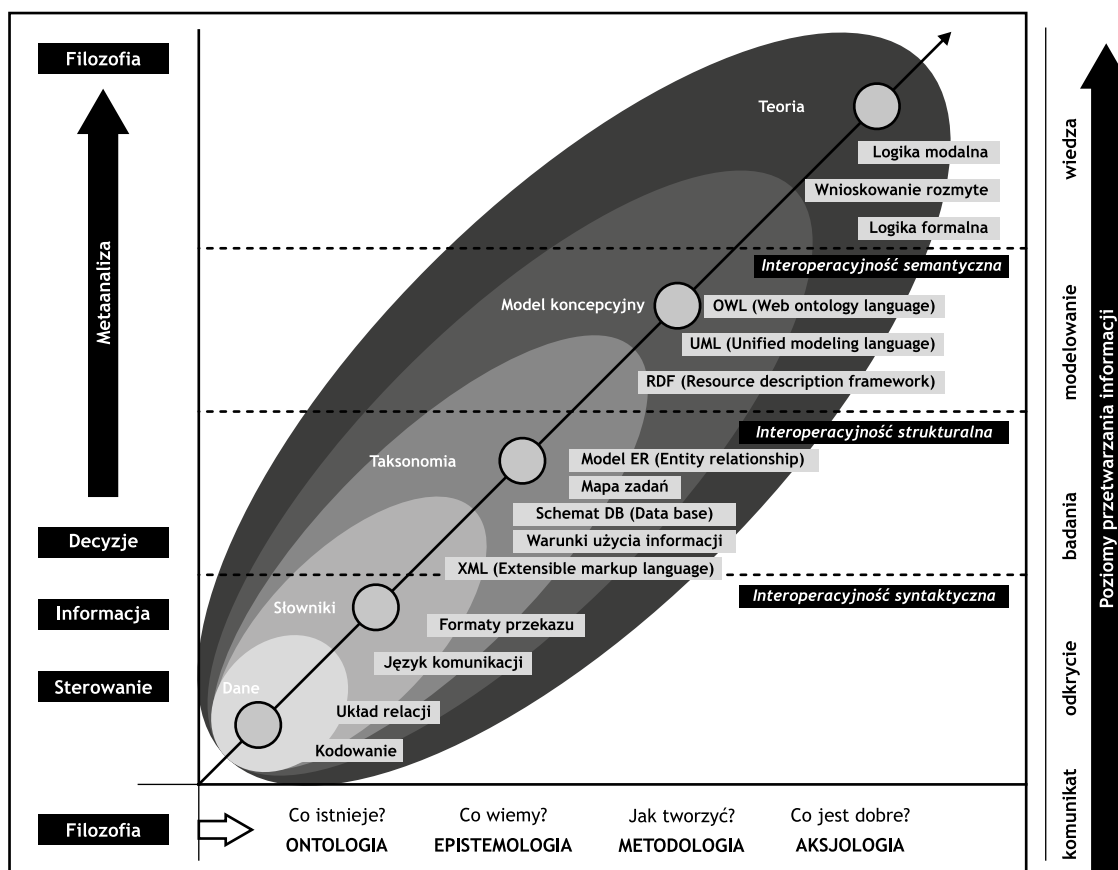
Kuhnowska koncepcja paradygmatu, przedstawiona w publikacji *Struktura rewolucji naukowych* (Kuhn, 1968), przyczyniła się do ukształtowania współczesnej refleksji nad nauką. Według T. Khuna, w każdej „dojrzałej” dyscyplinie naukowej występuje podzielany zespół poglądów wśród naukowców, określane mianem paradygmatu, który może być pojmowany jako (Bieszczad, 2013, s. 100–102):

- stanowiący sentencję *consensus omnium*⁵, przedstawiający całościową wizję świata i kontekst badań związany z tą wizją – ujęcie szerokie,
- ale także jako pewien wzorzec rozwiązywania problemów w danej specjalności – ujęcie węższe.

Należy podkreślić, iż naukowy paradygmat winien spełniać co najmniej kilka formalnych kryteriów, tzn. być (Gospodarek, 2009, s. 28):

- spójny logicznie,
- prosty pojęciowo (bez zbędnych informacji i pojęć),
- inspirujący (inspirować do tworzenia nowych teorii cząstkowych),
- transformowalny (podlegać ulepszeniom).

Niektórzy filozofowie nauki wskazują, iż paradygmat stanowi swoistego rodzaju tradycję badawczą, pewien

Rys. 2. Model warstw logicznych podziału problemów naukowych w naukach o zarządzaniu dla celów budowania wiedzy
 Źródło: opracowanie własne na podstawie (Gospodarek, 2009, s. 15)

kierunek myślenia, z którym wiążą się wskazówki: jak podchodzić do badań, jak je analizować, czego można oczekiwać, jakich metod używać czy jak interpretować wyniki uzyskane podczas eksperymentów, pełniąc tym samym funkcję normatywną: „co i jak badać?” (Grochmal, 2016, s. 87).

Konkludując dotychczasowe rozważania na temat paradygmatu, można wskazać, iż pojmując go jako ogólnie uznane osiągnięcia naukowe, powiązane z określonym zespołem pojęć i teorii, który może ulegać zmianie w czasie, stanowiąc w ujęciu historycznym „zmienną jednorodność” (*consensus omnium*). Takie spojrzenie prowadzi ku postępowi w dotychczasowej wiedzy i rozwiązywaniu kolejnych problemów, dostarczając modelowych rozwiązań w pewnym okresie w danej dziedzinie nauki.

Jednakże istota paradygmatu nie odnosi się wyłącznie do samych pojęć i teorii, lecz przedstawia określone spojrzenie na świat, otaczającą nas rzeczywistość, pokazując, co jest i co mogłoby być, aby świat lepiej poznać i (lub) móc zmieniać go na lepsze. Oznacza to, że dany paradygmat winien posiadać:

- swój punkt odniesienia,
- znaczenie (refleksję naukową) oraz
- przesłanie, tj. ideę, która z nim się wiąże.
- W tym szerokim znaczeniu paradygmat można rozumieć jako spojrzenie na świat, mające swe korzenie i owoce w „filozofii” danej dziedziny czy dyscypliny naukowej.

Paradygmaty w naukach o zarządzaniu

W okresie życia danej dyscypliny naukowej (stadia rozwoju nauki) wyróżnia się jej trzy etapy (Bieszczad, 2013, s. 102; Płoszajski, 1985, s. 33; Maik, 2015, s. 103):

- etap przedparadygmatyczny, charakterystyczny dla większości nauk humanistycznych i społecznych, który określany jest również jako „empiryczno-zbieracki”,
- etap trwania paradygmatu, określanego także jako etap teoretyczno-wyjaśniający oraz
- etap postparadygmatyczny, w którym może funkcjonować wiele rywalizujących wzorców, co objawia się szeroką krytyką aksjologiczną oraz nasileniem tendencji do kształtowania wartości poznawczej (relatywizm poznawczy). Ostatecznie jednak żaden z tych wzorców nie ma statusu paradygmatu.

W zakresie nauk o zarządzaniu uwidacznia się pewien dyskurs na temat stadium rozwoju tych nauk, nie ma bowiem jednego stanowiska badaczy w tym względzie. Niektórzy autorzy wskazują na etap przedparadygmatyczny (Gospodarek, 2009, s. 27; Sułkowski, 2012, s. 105), ale są i tacy, którzy mówią o etapie postparadygmatycznym (Clegg, Hardy, 1997, s. 5–17). Analiza dorobku nauk o zarządzaniu, jako stosunkowo młodej wiekowo dyscypliny wiedzy, pomimo wyraźnej jej dynamiki, pozwala autorom niniejszej publikacji przyjąć stanowisko o uznaniu nauk o zarządzaniu jako nauk wieloparadygmatycznych w stadium rozwoju, bez ukształtowanego wspólnego i trwałego metaparadygmatu.

Należy zauważyć, iż z licznych rozważań na temat paradygmatów w naukach o zarządzaniu wysuwają się określone założenia z tym związane (tab. 1), wskazujące na wielość spojrzeń na dany problem w obrębie analizowanych teorii czy szkół. Z jednej strony wieloparadygmatyczność tych nauk przynosi korzyści poznawcze, np. otwartość, dopuszczającą posługiwanie się teoriami, metaforami, ideologiami i interpretacjami, a z drugiej strony ma też swoje ograniczenia, jak np.: niejednoznaczność, niewspółmierność rezultatów czy niższy stopień rygorystyki metodologicznego (Sułkowski, 2016, s. 142; Borowiecki, 2016, s. 45).

Przyjmując, iż celem nadrzędnym nauk o zarządzaniu jest dostarczenie wiarygodnej i solidnej wiedzy (Czakon, 2014, s. 51), to głównym jej zadaniem jest zatem niesienie aktywnej pomocy jednostce ludzkiej w codziennym zmaganiu się z szybkością i nieprzewidywalnością zmian otoczenia (Popowicz, 2004, s. 211). Jeśli bowiem wskazać na to, iż „fundamentalnym wyzwaniem współczesności dla ziemskiego globu i zamieszkującej w nim społeczności ludzkiej jest ich przetrwanie” (Gawor, 2006, s. 84) – to priorytetowe znaczenie ma problematyka zrównoważone-

go i trwałego rozwoju. Koncepcja ta jest wskazywana jako paradygmat nauk ekonomicznych (Bojarski, 2009, s. 121–133) i podkreśla się, iż winna stanowić metaparadygmat nauk o zarządzaniu w kontekście myślenia integralnego (Hull, 2003, s. 19).

Zrównoważony rozwój to koncepcja, w której w sposób kompleksowy podejmowany jest problem długotrwałej zdolności współczesnej gospodarki do rozwoju z uwzględnieniem kryterium międzypokoleniowego zaspokojenia ludzkich potrzeb⁶.

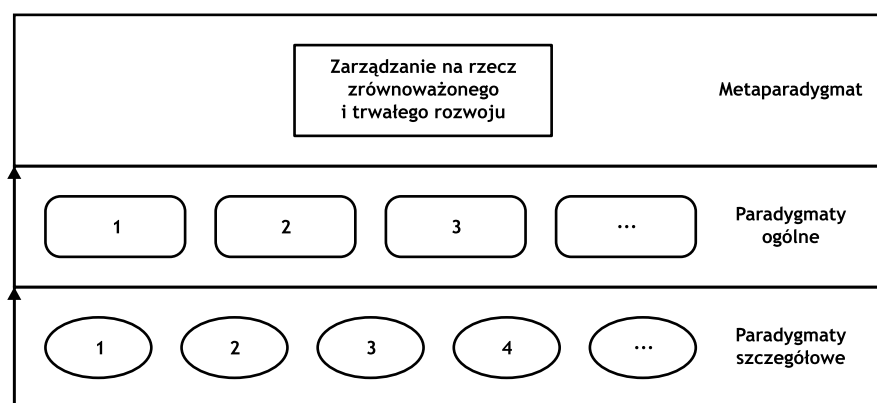
Za takim sformułowaniem metaparadygmatu nauk o zarządzaniu w XXI wieku przemawiają następujące fakty i argumenty odniesione do zagadnień środowiskowych, społecznych i gospodarczych (Living Planet, 2016, s. 18–19, 58–59; Human Development Report, 2016, s. 30, 77, 198–219, 264–267; Raport z realizacji ..., 2015, s. 1–3; The Sustainable Development Goals Report, 2017, s. 3–11; Knapieńska, 2017, s. 42–55, World Trade Statistical Review, 2017, s. 5):

1. W odniesieniu do występujących problemów dotyczących aspektu środowiskowego/ przyrodniczego należy wskazać:

Tabela 1. Paradygmaty w naukach o zarządzaniu - wybrane aspekty opisu

Lp.	Kryterium	Opis
1	<i>Consensus omnium</i>	Paradygmat dotyczy fundamentów poznawczych, które są akceptowane przez daną grupę badaczy.
2	Wspólne postulaty	Paradygmaty dotyczą natury rzeczywistości organizacyjnej, sposobu jej poznawania, kryteriów prawdy naukowej, stosunku do wartości, identyfikacji badaczy, stosunku do praktyki zarządzania.
4	Pluralizm epistemologiczny i metodologiczny	Dopuszczalne jest stanowisko wieloparadygmatyczne przy postulowanej triangulacji metodologicznej w sferze badawczej.
5	Metodyka	Wskazuje się na zasadność polimetodyczności, związanej z wykorzystaniem zróżnicowanych metod ilościowych i jakościowych.
6	Podział	Możliwość wyróżnienia metaparadygmatu, paradygmatów ogólnych oraz paradygmatów szczegółowych.
7	Spojrzenie meta	Dopuszcza się stanowisko metaparadygmatyczne oraz wskazuje się na pożądaną refleksyjność i pogłębianie świadomości epistemologicznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Sułkowski, 2015, s. 245; Brzezina, 1999, s. 20-21)

Rys. 3. Postulat metaparadygmatu wobec innych paradygmatów nauk o zarządzaniu

Źródło: opracowanie własne

- globalny wskaźnik życia planety Ziemi (Living Planet Index – LPI⁷) zmniejszył się w latach 1970–2012⁸ aż o ponad połowę – 58%, w tym dla gatunków słodkowodnych o 81%, dla gatunków lądowych o 38%, a dla gatunków morskich o 36%;
  - od początku ery przemysłowej poziom dwutlenku węgla w atmosferze wzrósł o około 40%⁹ (dominującym składnikiem śladu ekologicznego człowieka na Ziemi w 2012 r. w 60% jest dwutlenek węgla, pochodzący ze spalania paliw kopalnych);
  - według światowych danych za 2014 r., aż 9 na 10 osób mieszkających w miastach oddychało powietrzem niepełniającym norm Światowej Organizacji Zdrowia w zakresie jakości powietrza (PM 2,5);
  - zwiększa się zużycie nawozów sztucznych z poziomu 0 mln ton w 1900 r. do ponad 160 mln ton w 2012 r.;
  - zwiększa się zużycie słodkiej wody z poziomu ponad 0,5 tys. km³ w 1900 r. do ok. 4 tys. km³ w 2012 r. (wzrost o 800%). Niedobory wody dotyczą około 40% mieszkańców Ziemi;
  - następuje utrata lasów tropikalnych o blisko 27% od 1700 r.;
  - zwiększają się połowy ryb z ok. 15 mln ton w 1950 r. do ok. 65 mln ton w 2012 r. (wzrost o ponad 400%);
  - zwiększa się ilość pojazdów transportowych w świecie. W 2012 r. ich liczba wyniosła ponad 1200 mln szt.;
  - wielkość śladu ekologicznego człowieka na Ziemi, wskazującego, ile zasobów naturalnych z ładu i wody jest niezbędne, aby zaspokoić potrzeby ludzkie, a także ile potrzebuje natura, żeby zaabsorbować wyprodukowany dwutlenek węgla jednoznacznie dowodzi, iż przy utrzymaniu dotychczasowych trendów w zakresie wzrostu liczby ludności, poziomu konsumpcji na osobę oraz sposobu wykorzystania zasobów naturalnych, w 2020 r. człowiek potrzebowałby nie jednej, lecz dwóch planet do życia. W efekcie działalność człowieka i nadmierne wykorzystywanie przez niego zasobów naturalnych spowodowało, iż warunki środowiskowe nie tylko nie sprzyjają rozwojowi i wzrostowi gospodarczemu, lecz wręcz zaczynają się pogarszać.
- Argumenty te (dotyczące ładu środowiskowego/ przyrodniczego) stanowią warunek sine qua non dla istnienia pozostałych ładu, tj. społecznego i gospodarczego, bowiem bez zapewnienia życia na Ziemi (świat przyrody) nie będzie mowy o istnieniu życia społecznego i gospodarczego. Warunek środowiskowy/przyrodniczy należy zatem uznać za fundamentalny, a przy tym bezpośrednio powiązany z pozostałymi dwoma¹⁰.
2. W odniesieniu do aspektu społecznego należy wskazać na następujące zasadnicze problemy i zagrożenia:
- w 2016 r. w skrajnym ubóstwie żyło na Ziemi ponad 800 mln ludzi (za mniej niż 1,25 \$ dziennie), z czego 63% osób mieszka w krajach Subsaharyjskich i Azji Południowej;
  - według danych za 2016 r., szacuje się, iż około 155 mln dzieci w wieku poniżej 5 lat cierpiało na skarłowacenie, wśród 52 mln występowała niedowaga, a 41 mln cierpiało na nadwagę. Problemy te odzwierciedlają występujące zagrożenia z jednej strony niedożywienia dzieci (szczególnie Kraje Trzeciego Świata), a z drugiej strony obrazują styl życia w krajach wysokorozwiniętych (mało ruchu, niezdrowe odżywianie);
  - według światowych danych za 2015 r., liczba kobiet, które zmarły w czasie ciąży lub porodu, wyniosła 303 000, a liczba dzieci poniżej 5 roku – około 6 mln. W znacznym stopniu jest to spowodowane bezpośrednio brakiem lub ograniczonym dostępem do fachowej pomocy medycznej;
  - szacuje się, że w 2012 r. około 4,3 mln osób zmarło wskutek zanieczyszczenia powietrza, spowodowanego stosowaniem niewłaściwego paliwa i technologii w gospodarstwach domowych, a równocześnie około 3 mln osób zmarło z powodu zanieczyszczeń powietrza z tytułu działalności przemysłowej, emisji spalin z pojazdów mechanicznych, a także spalania odpadów w gospodarstwach domowych;
  - biorąc pod uwagę płeć, wykazano, że jedna na pięć kobiet w wieku 15–49 lat, będących w związku małżeńskim lub partnerskim, doświadczała w nim przemocy fizycznej i/lub seksualnej, natomiast z badań dotyczących przemocy wśród dzieci według danych dla 76 krajów świata za lata 2005–2016 wynika, że aż 8 na 10 dzieci w wieku 1–14 lat doświadczało regularnych form psychologicznej i/lub fizycznej agresji;
  - w latach 2012–2014 wykryto ponad 570 różnych rodzajów handlu ludźmi, z czego najczęściej ofiarami były kobiety i dziewczęta (71% w 2014 r.), a ponad ¼ stanowiły dzieci;
  - widoczny jest nierówny dostęp płci do edukacji, kobiety częściej dotknięte są ubóstwem niż mężczyźni, a dyskryminacja kobiet w pracy i w życiu publicznym (tylko 1 na 5 parlamentarzystów to kobiety) wciąż jest problemem globalnym. Ponadto według danych za lata 2000–2016 przeciętnie kobiety poświęcały trzykrotnie więcej czasu niż mężczyźni na nieodpłatne prace domowe, jak również nieodpłatną opiekę nad członkami rodziny;
  - w latach 2013–2015 udział osób, które znajdowały się w areszcie bez procesu sądowego lub wyroku w ich sprawie, wyniósł 31%;
  - w 2015 r. około 9% ludności świata nie miało dostępu do źródła zdrowej wody pitnej;
  - proporcja ludności miejskiej żyjącej w tzw. slumsach w krajach rozwijających się wyniosła aż 30% w 2014 r.;
  - w 2015 r. co trzecia osoba na świecie nie miała dostępu do odpowiednich sanitariatów;
  - w 2014 r. około 1,6 mld ludzi na świecie nie miało dostępu do elektryczności.
3. W zakresie aspektu gospodarczego występują natomiast następujące zagrożenia i problemy:
- w skali globalnej odnotowuje się długookresowy wzrost PKB, co ma również swoje przełożenie na poziom PKB per capita. Wartość PKB per capita w świecie zwiększyła się z 9347,4 USD w 1996 r. do 15 415 USD w 2015 r., co należy ocenić pozytywnie, jednakże wykazywane są znaczące zróżnicowania regionalne w tym względzie, co przekłada się na poziom życia ludności w tych regionach. Według danych za 2010 r., PKB per capita

na mieszkańca USA wyniósł 30 500 USD, a łącznie we wszystkich krajach kontynentu afrykańskiego zaledwie 2034 USD, co odzwierciedla istniejący w świecie rozkład „bogactw narodów”, przy występujących długoterminowych tendencjach ich utrzymywania się w czasie (wyjątek właściwie stanowią Chiny, dla których wykazano znaczące zmiany w kształtowaniu się PKB per capita);

- globalna dystrybucja dochodów w świecie wskazuje na wciąż występujące i utrzymujące się nierówności w dochodach ludności świata, wyrażające się blisko 75% udziałem w redystrybucji dochodów wśród 1/5 ludności świata, przy równoczesnym nieznacznie powyżej 1% udziale 1/10 osób najuboższych¹¹;
- w 1948 r. wartość światowego eksportu towarowego w świecie wyniosła 59 mld USD (ceny bieżące), a w 2016 r. już 16 bln USD (ceny bieżące), przy równoczesnym zwiększeniu udziału eksportowych zeroowych stawek z krajów rozwijających się z poziomu 49% w 2005 r. do 65% w 2015 r. Zmiany te mają swoje przełożenie na tzw. wskaźnik konsumpcji materialnej (śladu materiałowego człowieka¹²) w świecie, który zwiększył się z 48,5 mld ton w 2000 r. do 69,3 mld ton w 2010 r., przy czym najwyższą jego wartość odnotowano w krajach rozwiniętych (wartość wskaźnika w przeliczeniu na osobę w 2010 r. w Australii i Nowej Zelandii wyniosła 35 ton, w Europie i Ameryce Płn. – 20 ton, a w Subsaharyjskiej Afryce – 2,5 tony);
- wzrost produktywności pracy (PKB na pracownika) zmniejszył się znacząco ze średniorocznego poziomu 2,9% w latach 2000–2008 do 1,9% w latach 2009–2016,
- wskaźnik światowego poziomu bezrobocia co prawda zmniejszył się z 6,1% w 2010 r. do 5,1% w 2016 r., jednak pomimo tego wśród osób młodych (15–24 lat) wskaźnik ten był blisko trzykrotnie wyższy niż dla pozostałych wyższych wiekiem grup osób bezrobotnych, stanowiąc 12,8%;
- w 2012 r. aż 168 mln dzieci w wieku 5–17 lat (1 na 10 dzieci) pracowało, w tym aż ponad połowa z nich wykonywała pracę niebezpieczną;
- udział odnawialnych źródeł energii w całkowitej jej konsumpcji wzrósł nieznacznie z 17,5% do 18,3% w latach 2010–2014;
- globalny wskaźnik wydajności energii wzrósł o 2,1% rocznie w okresie 2012–2014, jednakże jest to wzrost niewystarczający, aby było możliwe podwojenie tego wskaźnika w ujęciu globalnym (według przyjętych celów w ramach zrównoważonego rozwoju);
- według danych za lata 2005–2016 w ponad 18% przedsiębiorstw na świecie zgłoszono przynajmniej jedno żądanie zapłaty łapówki (w krajach o niskim i średnio-niskim dochodzie było to 25%, a w krajach o wysokim dochodzie – 4%);
- odnotowuje się występowanie kryzysów już nie tylko mających kontekst regionalny, lecz globalny (np. globalny kryzys ekonomiczny rozpoczęty w 2007 r. w USA), co oddziałuje na całą gospodarkę światową, wprowadzając ją w stan zawirowań i chaosu gospodarczego.

Przedstawione dane, wskazujące na życie ponad stan współczesnego człowieka (przy równoczesnym wysokim zróżnicowaniu poziomu życia ludzi w poszczególnych częściach świata) i wynikające z tego tytułu bezpośrednie skutki dotyczące kapitału przyrodniczego, jednoznacznie potwierdzają potrzebę dokonania radykalnych zmian, mających na celu realizację „rozwoju zrównoważonego, to jest takiego rozwoju, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”, zgodnie z zapisem raportu „Nasza Wspólna Przyszłość” Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju, ogłoszonego w 1987 r.

Idea i rozwijana koncepcja zrównoważonego i trwałego rozwoju, stanowiąca paradygmat światowej ekonomii już XX wieku – jak widać – jest wciąż aktualna i wymaga radykalnego wprowadzenia w życie (Żmija, Żmija, 2017, s. 973–979; Górka i in., 2016, s. 51–65; Górka, Thier, 2017, s. 192–201). Jednakże, jak dowodzi empiria, nawet najlepsze planowanie, jeżeli nie jest konsekwentnie realizowane, nie zdaje egzaminu. Dane statystyczne i wskaźniki zrównoważonego rozwoju, dotyczące realizacji celów zrównoważonego rozwoju, przedstawionych w Agendzie Rozwojowej 2030 Transforming Our World, a obejmujące m.in. ograniczenie ubóstwa i głodu, zapewnienie dobrego zdrowia i jakości życia, dobrej jakości edukacji, równości płci i mniejszych nierówności wśród ludzi na świecie, czystą wodę i dostęp do energii, wzrost gospodarczy i godną pracę, odpowiedzialną konsumpcję i produkcję, podjęcia działań służących poprawie w zakresie klimatu, życia pod wodą i na lądzie oraz inne – wydają się być daleko odbiegające od ścieżki zrównoważonego i trwałego rozwoju, a co dopiero od wkroczenia na drogę do zrównoważonego i trwałego rozwoju. Wskazują na to wyraźnie dominujące trendy w tym zakresie.

Wszystkie przedstawione wcześniej argumenty prowadzą ku wnioskowi, iż zapewnienie możliwości realizacji potrzeb życiowych przyszłych pokoleń wymaga radykalnych, konkretnych i skutecznych działań dzisiaj, które mogą być podjęte tylko i wyłącznie na drodze właściwego zarządzania (samo ustanowienie celów zrównoważonego rozwoju jest jedynie początkiem, pierwszą funkcją zarządzania ku ich osiągnięciu).

Powiązanie trzech kapitałów: ekonomicznego, społecznego i przyrodniczego, jest niezbędne w tym procesie, zaś uwzględniając znaczenie i wagę zachodzących zmian w świecie, jawi się postulat przyjęcia i uznania „zarządzania na rzecz zrównoważonego i trwałego rozwoju” jako metaparadygmatu współczesnych nauk o zarządzaniu.

Podsumowanie

Zarządzanie jest rozpatrywane jako nauka, której efekty wiążą się ze społecznie użyteczną wiedzą ujętą w określone, ustalone prawidłowości życia społeczno-gospodarczego, a także teorii, które tłumaczą rzeczywistość i (lub) dostarczają określone projekty do zastosowania, wspomagając tym samym racjonalizację otaczającej rzeczywistości. Można równocześnie uznać, iż współcześnie „zarządzanie stało się jednym z najważ-

niejszych czynników rozwoju” (Sudoł, 2007, s. 8). W tym też aspekcie ma ono swoje unikatowe znaczenie dla realizacji zmian prowadzących ku postępowi, a także ku polepszeniu życia człowieka, z uwzględnieniem poszanowania środowiska przyrodniczego, w którym on żyje.

Znaczącą rolę w zarządzaniu jako nauce pełnią paradygmaty, które pojmowane są jako swoisty, obowiązujący światopogląd, stanowiący sposób widzenia świata, w tym ze wskazaniem na najważniejsze problemy w zmieniającej się jego rzeczywistości. Wśród globalnych problemów we współczesnym świecie wskazuje się na problem braku zrównoważenia i trwałości rozwoju w gospodarce światowej.

Cele przedstawione w Agendzie Rozwojowej 2030 Transforming Our World, przyjęte podczas szczytu ONZ w 2015 r., a związane z uznaniem znaczenia wymiaru środowiskowego dla zapewnienia wzrostu potencjału na świecie i tworzenia odpowiednich warunków życia dla obecnych i przyszłych pokoleń, winny znaleźć swoje bezpośrednie przełożenie w implementacji koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju świata oraz być należycie realizowane. Dotychczasowe działania w tym zakresie są absolutnie niewystarczające. Wskazany zatem przez autorów opracowania postulat uznania „zarządzania na rzecz zrównoważonego i trwałego rozwoju” jako metaparadygmatu nauk o zarządzaniu w XXI wieku znajduje swe uzasadnienie zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym rozumienia celowości i istoty tych nauk jako nauk empirycznych.

prof. dr hab. Ryszard Borowiecki
Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej
Wydział Nauk Stosowanych
e-mail: borowier@uek.krakow.pl

dr hab. Barbara Siuta-Tokarska, prof. UEK
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Zarządzania
e-mail: siutab@uek.krakow.pl

Przypisy

- 1) Publikacja powstała w związku z badaniami naukowymi realizowanymi w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego w 2018 roku.
- 2) „Sztuka służąca życiu (w służbie życiu), którą władza mądrość” (Stone, 2005, s. 10).
- 3) Sama nauka może być pojmowana jako sztuka: Pitagoras w nauce upatrywał sposób na udoskonalenie ludzkości, zaś R. Bacon wskazywał, że nauka uszlachetnia człowieka [Smoluk, 2014, s. 87]. J. Misiek (2010, s. 208–209) podkreśla znaczenie nauki jako twórczości, zwracając uwagę, iż żaden eksperyment sam w sobie nie wyznacza jednoznacznie nowej teorii, a badacz musi „wyjść poza dane doświadczenie”, aby daną teorię stworzyć, zaś działalność teoretyczna nauki posiada wszystkie te cechy, które wiodą ją ku sztuce.
- 4) Zgodnie z obowiązującym w Polsce Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dys-

cyplin naukowych i artystycznych (Dz.U. 2011, Nr 179, poz. 1065) nauki o zarządzaniu jako dyscyplina naukowa są ujęte w obrębie dwóch dziedzin, tj. nauk ekonomicznych (obszar nauk społecznych) oraz nauk humanistycznych (obszar nauk humanistycznych). Jednakże należy wskazać, że nauki o zarządzaniu, uwzględniając ich rozwój oraz samą historię (naukę liczącą obecnie ponad sto lat) – w sposób szczególnie nawiązującą do nauk ekonomicznych i w tychże naukach są gruntownie „osadzone”.

- 5) „Consensus omnium” – w ujęciu filozoficznym rozumiane jest poprzez przyjmowanie zgodności poglądów jako kryterium ich prawdziwości.
- 6) Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało wyjaśnione m.in. w Światowej Strategii Ochrony Przyrody Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i Jej Zasobów. W dokumencie tym zapisano, że „przekształcenie biosfery i wykorzystanie zasobów ludzkich, ekonomicznych oraz zasobów przyrody nieożywionej i ożywionej dla zaspokojenia potrzeb ludzi i poprawy jakości ich życia, które uwzględnia czynniki społeczne, ekologiczne i ekonomiczne, wielkość zasobów przyrody oraz, w przypadku możliwości wyboru jednej z opcji rozwoju, korzyści i straty wynikające z tego wyboru w bliższej i odległej przyszłości”.
- 7) LPI mierzy różnorodność biologiczną w świecie. Globalny wskaźnik LPI opiera się na danych naukowych w zakresie 14 152 monitorowanych populacjach 3706 gatunków kręgowców, tj. ssaków, ptaków, ryb, płazów i gadów.
- 8) Przyjmując, że wartość LPI dla 1970 r. = 1.
- 9) Emisja dwutlenku węgla od 1990 r. wzrosła o 50%.
- 10) Jak zauważa B. Commoner, problemy z zachowaniem odpowiedniego stanu środowiska naturalnego są tym większe, im większa jest liczba ludności, poziom konsumpcji na jednego mieszkańca oraz im bardziej stosowane technologie przyczyniają się do zanieczyszczania środowiska (Commoner, 1972, s. 83–98).
- 11) Wykres w postaci „kieliszka szampana” – dane za lata 1988–2008 wg PPP z 2005 r. w USD.
- 12) Ślad materiałowy (Material footprint – MF) to miernik, obrazujący zużycie materiałów do produkcji konkretnego konsumowanego dobra, zaproponowany przez grupę badaczy (Wiedman i in., 2013, s. 1–6).

Bibliografia

- [1] Ajdukiewicz K. (1975), *Logika pragmatyczna*, PWN, Warszawa.
- [2] Apanowicz J. (2003), *Metodologia nauk*, TNOiK, Toruń.
- [3] Babbie E. (2005), *Badania społeczne w praktyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- [4] Bieszczad B. (2013), *Pedagogika i język. Perspektywa ponowoczesna*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- [5] Bojarski W. (2009), *Alternatywny paradygmat rozwoju*, [w:] B. Fiedor, Z. Hockuba (red.), *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesności*, PTE, Warszawa, s. 121–133.
- [6] Borowiecki R. (2016), *Permanentna restrukturyzacja – współczesny paradygmat zarządzania?* [w:] G. Osbert-Pociecha, S. Nowosielski (red.), *Meandry teorii i praktyki zarządzania*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 45–55.

- [7] Borowiecki R., Siuta-Tokarska B. (2017), *Nauki o zarządzaniu w świetle ogólnego pojmowania nauki*, [w:] C. Zajęc (red.), *Nauki ekonomiczne w XXI wieku – dylematy, wyzwania, perspektywy*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 207–218.
- [8] Brycz B., Dudycz T. (2010), *Paradygmat jako podstawa metody naukowej w naukach o zarządzaniu*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Nr 144, s. 52–62.
- [9] Brzezina W. (1999), *Paradygmaty współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej, SKwP, t. 51, Warszawa, s. 11–28.
- [10] Clegg S., Hardy C. (1997), *Relativity without Relativism: Reflexivity in Post-Paradigm Organization Studies*, „British Journal of Management” Vol. 8, Special Issue, pp. 5–17.
- [11] Commoner B. (1972), *The Environmental Cost of Economic Growth*, [in:] S.H. Schurr (ed.), *Energy, Economic Growth and the Environment*, John Hopkins University Press, Baltimore-London, pp. 83–98.
- [12] Czerwiński Z. (1996), *Czy ekonomia jest nauką?* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Nr 58, z. 1, s. 59–69.
- [13] Czakon W. (2014), *Kryteria oceny rygoru metodologicznego badań w naukach o zarządzaniu*, „Organizacja i Kierowanie”, Nr 1(161), s. 51–62.
- [14] Gawor L. (2006), *Idea zrównoważonego rozwoju jako projekt nowej ogólnoludzkiej cywilizacji*, „Diametros”, Nr 9, s. 84–104.
- [15] Gospodarek T. (2009), *Modelowanie w naukach o zarządzaniu oparte na metodzie programów badawczych i formalizmie reprezentatywnym*, Monografie i Opracowania, Nr 189, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Nr 44.
- [16] Górka K., Łuszczak M., Thier A. (2016), *Powiązania rozwoju zrównoważonego i trwałego z ekonomią umiaru*, [w:] J. Pach, K. Kowalska, P. Szyja (red.), *Ekonomia umiaru: realna perspektywa? Nowy paradygmat Grzegorza W. Kołodko*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 51–65.
- [17] Górka K., Thier A. (2017), *Powiązania ekonomii społecznej z rozwojem trwałym*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu pt.: *Współczesna ekonomia a rozwój zrównoważony*, Nr 491, s. 192–201.
- [18] Grochmal S. (2016), *Paradygmaty w naukach o zarządzaniu*, http://www.pwsz.krosno.pl/gfx/pwszkrosno/pl/defaultopisy/1155/4/1/7_stanislaw_grochmal_paradygmaty_w_naukach_o_zarzadzaniu.pdf, data dostępu: 27.01.2018 r.
- [19] Hull Z. (2003), *Filozofia zrównoważonego rozwoju*, [w:] A. Pawłowski (red.), *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, PAN, Komitet Inżynierii Środowiska, Lublin, s. 15–25.
- [20] *Human Development Report. Human Development for Everyone* (2016), United Nations Development Programme, New York.
- [21] Kaleta A. (2016), *Rola nauki w procesie doskonalenia metod zarządzania – na przykładzie zarządzania strategicznego*, [w:] G. Osbert-Pociecha, S. Nowosielski (red.), *Meandry teorii i praktyki zarządzania*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 75–82.
- [22] Knapieńska M. (2017), *Zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego krajów i regionów świata – perspektywa makroekonomiczna*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, Vol. 5, No. 5, s. 38–58.
- [23] Kuhn T. (1968), *Struktura rewolucji naukowych* (tł. H. Ostromecka), PWN, Warszawa.
- [24] *Living Planet Report 2016* (2016), World Wide Fund for Nature, Gland.
- [25] Maik W. (2015), *Geografia człowieka na przełomie wieków*, [w:] E. Bilska-Wodecka, I. Sołjan (red.), *Geografia na przestrzeni wieków. Tradycja i współczesność*, IGiGP Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 101–110.
- [26] Misiek J. (2010), *Sztuka i nauka*, „Estetyka i Krytyka”, Nr 17/18, s. 203–211.
- [27] Płoszajski P. (1985), *Między refleksją a działaniem. Dylematy praktycznej teorii zarządzania*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- [28] Popowicz K. (2004), *Piękno nauki zarządzania*, [w:] M. Romanowska, M. Trocki (red.), *Podejście procesowe w zarządzaniu*, Wydawnictwo SGH, Warszawa, s. 207–216.
- [29] *Raport z realizacji Milenijnych Celów Rozwoju – przegląd postępów i braków*, http://zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/attachments/Dokumenty/realizacja_mdg_-_przeglad.pdf, data dostępu: 17.04.2018 r.
- [30] Siuta-Tokarska B. (2017), *Nauki o zarządzaniu – podstawowe zagadnienia*, [w:] K. Jędralska, W. Dyduch (red.), *Nauki o zarządzaniu. Dokonania, trendy, wyzwania*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice, s. 95–105.
- [31] Smoluk A. (2014), *Nauka i sztuka*, „Didactis of Mathematics”, Nr 11(15), s. 85–116.
- [32] Stone J.R. (2005), *The Routledge Dictionary of Latin Quations. The Illiterati's Guide to Latin Maxims, Mottoes, Proverbs, and Sayings*, Routledge, New York-London.
- [33] Sudoł S. (2007), *Nauki o zarządzaniu. Węzłowe problemy i kontrowersje*, TNOiK, Toruń.
- [34] Sudoł S. (2012), *Nauki o zarządzaniu*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- [35] Sułkowski Ł. (2012), *Epistemologia i metodologia zarządzania*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- [36] Sułkowski Ł. (2015), *Hermeneutyka procesów organizacji i zarządzania – analiza meta-paradygmatyczna. Poznawcze wyniki nauk o zarządzaniu 4*, [w:] M. Chmielecki (red.), *Studia z zarządzania międzykulturowego*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, T. XVI, Nr 3, s. 239–247.
- [37] Sułkowski Ł. (2016), *Teorie, paradygmaty, metafory i ideologie zarządzania – kontrowersje wokół współczesnego dyskursu organizacji i zarządzania*, [w:] E. Stańczyk-Hugiet, J. Kacała (red.), *Zasoby organizacji. Zagadnienia epistemologiczne i metodologiczne*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Nr 422, s. 131–143.
- [38] Szarucki M. (2015), *Evolution of Managerial Problems from the Perspective of Management Science*, „Business: Theory and Practice”, Vol. 16, No. 4, pp. 362–372.
- [39] *The Sustainable Development Goals Report* (2017), United Nations, New York.
- [40] Wiedman T.O., Schandl H., Lenzen M., Moran D., Suh S., West J., Kanemoto K. (2013), *The Material Footprint of Nations, Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 2013, <http://www.pnas.org/content/early/2013/08/28/1220362110.full.pdf+html>.
- [41] *World Trade Statistical Review* (2017), WTO, Geneva.
- [42] Żmija D., Żmija K. (2017), *Sustainable Development in the Functioning of Small Agricultural Holdings*, „Hradec Economic Days”, Vol. 7, No. 1, pp. 973–979.

Management Sciences and the Paradigms

Summary

The Authors of the article paid special attention to the problems of multidimensionality and multithreading of management sciences as well as the new need to formulate paradigms, which enables making knowledge progress without the necessity to come back to previously solved scientific problems. Despite many different, but at the same time, very important problems existing in management sciences one might pose a question whether management sciences are multiparadigm sciences or they are based, or should be based on one fundamental paradigm or as some postmodernists claim these sciences are in the postparadigmatic stage.

The problems of connections between management sciences with the paradigms discussed by the Authors

of this article lead the reader to acknowledge the management toward the sustainable development a kind of metaparadigm in these sciences in the 21st century. Both problems: of lack of sustainability and lack of durability in the present day economy constitute one of the most important global problems to be solved immediately, that is why justification of the requirement to treat the management towards the sustainable development as a metaparadigm of the contemporary management sciences results from the advisability and the essence of these sciences as the empirical ones. Their value expressed by the criterion of practical application has a unique meaning not only in case of problems concerning a single human being but also in case of the whole mankind.

Keywords

science, management, paradigm, sustainable development
